

I R O D A L O M.

A legújabb időben ismét magas lobot vetett erdélyi román nemzetiségi aspirációknak a lefolyt három évtized nagy európai kérdéseivel való szoros kapcsolata megjelenülve áll előttünk egy két kötetes naplóban, mely „*Aus dem Leben König Karls von Rumänien*“ cím alatt* a román politika egy névtelen szemtanújának tollából most hagyta el a sajtót. Élesen domborodik ki ezekben az intim följegyzésekben az a szerep, melyet az első felelős magyar kormány, élén Andrássy gróffal, Románia függetlensége, királysággá proclamálása s a román vámszerződés ügyében játszott, s mely első jelölte meg azokat a nyomokat, melyeken a magyar állam nemzetiségi politikája az általános európai érdekek keretében érvényesülése felé haladt s érvényesülését biztosította.

A kiegyezés, mely a foederálisták és centralisták bukása helyébe a Magyarországgal való kibékülést állította, tényleg nem elégitette ki a román separatistákat. Az alkotmány helyreállítása s jótéteményeinek az állam minden ajkú polgárára egyenlő mértékben való kiterjesztése első évében, 1868. augusztus 30-án történt az, hogy az állam első culturintézetének fényesen dotált tanára, dr. Babes, első ízben mutatta be hódolatát a bukaresti fejedelmi udvarnál, betöltve azt panaszával a magyar nemzet ellen, mely az erdélyi románokat üldözi, elnyomja.

Ezzel majdnem egy időben jelent meg a bukaresti *Romanulban*, a kormány lapjában, egy ismertetés, mely az egy évvel előbb alakult, s akkor már több, mint 1200 tagot számláló Transsilvania-egyesületre vonatkozott, melynek elnöke, P. Hilariciu ez egyesület céljául nemcsak azt jelölte meg, hogy Erdély; vagy minf következetesen nevezte: *Közép-Dacia* románjainál a culturát fejlessze, hanem, hogy e culturának egyúttal teljes nemzeti latin irányt adjon az eddigi göth és scytha helyett.

* Stuttgart, 1895.

Hogy Bécsben már ekkor sejtelemmel voltak e párt Románia felé gravitálásáról, azt kétségen kívül helyezi III. Napoleonnak 1867. szeptember 5-ikéről kelt levele a kevéssel előbb román fejedelemmé választott Hohenzollernhez, melyben formaszert értesíti őt, hogy Bécsben aggodnak bizonyos párt működése fölött, mely összeköttetést akarna létrehozni az erdélyi hitsorsosokkal. „Azt hiszem — írja a francia császár — Fenséged kormányának *nincs mit nyernie abból, ha e veszedelmes propagandát elősegíti.*“

Andrássy éleslátását sem csalták meg e jelek, s jellemzi erélyét az a titkos levél, melyet a bécsi udvarnál levő Pepoli 1868. november 24-én intézett Károly fejedelemhez, s melyben sürgősen tanácsolta az osztrák-magyar monarchiához való közeledést, ha csak a legnagyobb veszélyeket nem akarja felidézni Romániára nézve. Pepoli biztosította Károly fejedelmet Andrássy — akkor még csak miniszterelnök — legbarátságosabb érzelmeiről Románia iránt, de leplezetlenül feltárta a fejedelem politikájának azt a hibáját, hogy a magyar ministeriummal ellentétbe hozza magát.

A geniális magyar államférfi politikájának gondolatát híven adja vissza Pepoli, mikor azt írja, hogy Magyarországnak csak egy érdeke van: gátat emelni a keletről fenyegető szláv áramlat ellen. Románia nem szláv tartomány, tehát csak nyerhet azzal, ha a szlávtság előrenyomulását megnehezíti; ellenkező esetben Lengyelország sorsára jut. Románia egyike azoknak a nemzeti-ségeknek, melyeket a gondviselés a szláv törekvések útjába állított keleten. Hasonló helyzetben van Magyarország: mindkét országnak ugyanaz a providentiális missiója, ugyanazok az érdekei. Egyiknek ereje a másik ereje is. „Fogadja tehát el — végzi Pepoli — azt a kezet, melyet a magyar kormány őszintén és bizalommal nyújt.“

Ezeket az Andrássy által félreérthetetlenül inspirált sorokat megerősítette Strat jelentése is, ki Párisba utaztában Bécsben Pepoli által szintén érintkezésbe jött a magyar miniszterelnökkel, s őt biztosította arról, hogy Romániától távol áll a gondolat, hogy szomszédai rovására akarna gyarapodni; ellenben constatálta, hogy *tényleg létezik Romániában a rokonszenv bizonyos áramlata az erdélyi testvérekkel szemben*, kiknek a magyarság részéről kemény bánásmódban kell részesülniök. Andrássy erre részletes emlékiratot kért az erdélyi oláh kérdésről, mert „még

sohasem tudhatta meg — úgymond — hogy miben áll tulajdonkép az erdélyi románság üldöztetése“ s ígéretet tett ez esetben mindent elkövetni, hogy e bajok orvoslást nyerjenek, sőt Strat jelentéséből azt is megtudjuk, hogy *Ausztria-Magyarország hajlandó volt már akkor Románia függetlenségét indítványba hozni azon föltétel alatt, hogy tartózkodni fog ezután az erdélyi propaganda által Magyarország ügyeibe avatkozni.*

Károly fejedelem sajátkezüleg irt levélben felelt Pepolinak a Magyarországgal való „entente parfaite“-re vonatkozó megjegyzéseire, s abban sajtáságos tartózkodással nyilatkozik Románia szerepéről az erdélyi agitatók ügyében. „Nem függ tőlem — írja — elhárítani a *természetes rokonszenvet*, mely a havason túl és innen az egy anyanyelvű népesség közt fennáll. Jogom van tehát elvárni, hogy a magyar kormány a maga részéről mindent tegyen, a mi jogos és méltányos, hogy tárgyalanná tegye azon két-három millió román sérelmeit, kik Erdélyben és a Bánátban laknak. Ne tekintse ez óhajomat úgy, mint a politikai beavatkozás szándékát, csak annyiban állok ez alapon, a mennyiben az a kormányom és a szomszéd állam kormánya közti jó egyetértés megszilárdításának előfeltétele. Mint alkotmányos és népszavazattal választott fejedelem, közelemben a közvéleményvel, a mennyiben az igazságos, számolni. A magyar kormánynak nyílt és őszinte békepolitikája nem magyar alattvalóival szemben reám nézve a legjobb támogatás volna azon az úton, melyre lépni kész vagyok.“

Károly fejedelem előtt nem volt titok azonban, hogy Andrassy előrelátása Bismarckot is megnyerte már a román üzelmek fékentartása iránti törekvéseinek, s hogy Románia és Magyarország „entente cordiale“-je Poroszországot is kellemesen érintené. Abban a levelezésben, mely e kérdésben Bismarck és a fejedelem közt kifejtett, először látjuk nyíltan hangsúlyozva a román kívánalmak tulajdonképeni természetét. „Ha a magyarok — írja Károly fejedelem Bismarckhoz — visszaadják a magyarországi románoknak azokat a jogokat, melyekkel *Ausztria alatt bírtak*, akkor sikerülne neki (a fejedelemnek) a liberálisokat is Magyarország javára hangolni át.“ Tehát nem kevesebb, mint a kiegyezés megbontása s a birodalmi eszme és az összmonarchia proclamálása képezte volna árát a román nemzetiségi izgatások külföldi támogatása elejtésének.

Bismarck felfogta a közép-európai államrendszer szilárd alakulására nézve magában hordott nagy veszélyeit egy ily bomlasztó politikai törekvésnek s ezért 1869. február 2-án atyai és jóindulatú tanácsokkal telt levélben fejtette ki álláspontját a román fejedelem előtt. „Minden expansiv politika — írta volt — Fenségedet egyfelől conflictusba hozza majd minden európai hatalommal, a nélkül hogy a porosz kormány jogosítva érezné magát *ez ország erejét harezba vinni azon dinastikus simpatiákért, melyek ő felségét, a királyt, Fenséged iránt eltöltik. Másfelől minden kifelé való törekvés gyöngíti Fenséged tekintélyét befelé stb.*“

„Ha ez a felfogás Fenséged méltánylásával találkozna, *úgy önként fejlődik ki ebből a Magyarországhoz való barátságos viszony. Semmiesetre sem akarom arra bírni, hogy Oroszországhoz való viszonyát feláldozza; az mitsem fog szenvedni a Románia és Magyarország közti jó viszony által sem, ha Fenségednek sikerül oly viszonyokat ápolni Pétervárral, a császárral, valamint a cancellárral, melyek nem vezetnek izgatott és izgató consulokon át; a császári kormány még sokkal méltányosabb és mérsékeltebb, mint Fenséged keleti ügynökei.*“

„Az Erdélyre való állítólagos román aspirációkkal való minden solidaritás gyanúja ellen minden porosz minister kénytelen volna minden módon tiltakozni. Nem kétkedem, hogy Fenséged a magyarokban ép úgy, mint a törökökben *jó és becsületes barátokat nyerhet; mert a magyar politikának inkább javára válik a fejedelemségnek önálló, a törökökkel barátságos lábon álló kormányzata, mint bármi egyéb. — Nekik nem lehet céljuk Románia annectálása Magyarországhoz, mert veszély nélkül nem szaporíthatják államterületükön a nem magyar ajkúak számát; ép oly kevéssé óhajthatják a szomszéd román országot egy nagy idegen hatalmasság kezeiben látni. Magyarország tehát előttem különösen érdekelve látszik a mai állapot és Fenséged uralkodása fentartásában és megszilárdításában.*“

Közbevetőleg mondva, az európai diplomatia rejtett szövevényei közt, melyekre még csak a jövő van hivatva teljes világot vetni, érdekes megtudnunk, hogy királyunk 1869-iki konstantinápolyi időzése alatt Ali basa Beust gróf előtt szóba hozta már a dunai fejedelemségeknek Ausztria-Magyarország által leendő annectálását, a mit Törökország örömmel engedett volna s csakis Andrássy erélyes ellenzésén múlt a dolog.

Az orosz politika helyesen ismerte fel, hogy Törökország elleni terveinek természetes támaszpontja Romániában fekszik és egyszersmind belátta azt is, hogy Károly fejedelem nem nyerhető meg az orosz befolyásnak s el van határozva tiszta román politikát követni. Ez indította arra az orosz diplomatiát, hogy titkon támogasson a fejedelem ellen irányuló minden mozgalmat és propagandát, melynek érvényesülnie nem volt nehéz a román alkotmány által biztosított szabadság mellett. A választások útján mindig jutottak bizonyos számú fractiók a kamarába, melyek azonnal egyesültek a cabinet megbuktatására s ez lehetetlenné tette, hogy az országnak állandó és homogén ministeriuma legyen. Viszont a hatalmak legkevésbé sem buzgólkodtak Károly fejedelem támogatásában, sőt a Hohenzollern herceg jelölése a spanyol trónra — mint Strat párisi jelentéseiből tudjuk — Romániára nézve is nehezítette a helyzetet.

Károly fejedelem évek óta sürgette a hatalmagnál a consuli bíraskodás eltörlését s az önálló hivatalos külföldi képviselettel együtt Romániának azt a jogát, hogy kereskedelmi szerződéseket köthessen. De tudjuk, hogy még a román pénzekre tervezett felírat formális concessiója sem történt meg minden nehézség nélkül.

Ha már Beust alatt a magyar kormányelnök volt az Ausztria-Magyarország és Románia közötti barátságos viszony legmelegebb szószólója, úgy csak természetes, hogy még szorosabbá volt hivatva tenni ezt a viszonyt Andrássynak bekövetkezett külügyministersége.

Andrassy gróf kezdetben nem titkolta aggodalmait a Romániában bekövetkezhető katasztrófa iránt, főleg mivel átlátta, hogy ha az orosz kéz által támogatott forradalmárok Románia függetlenségét kikiáltanák, ezzel megadnák a jelt arra, hogy a kelet más népei is hasonlót tegyenek, a mi a keleti kérdést csak újabb bonyodalomnak tenné ki és pedig határozottan Oroszország előnyére.

Tényleg azonban, bármennyire nyugtalanították is Andrassyt Románia belső zavarai, de meg volt győződve arról, hogy a fejedelemség önmagára hagyatva, a kiforrás processusa után a rend és a polgárosult haladás útjára tér meg. Ép ebben különbözött e genialis magyar államférfi p. o. Goresakovtól, a ki Henry tábornok és Chotek előtt nyíltan kijelentette, hogy Oroszország

Románia felett sohasem fogja magát illuzióknak átengedni; ő — úgymond — jobban ismeri az országot, mint bárki más s tudja, hogy sem a dunai fejedelemségek egyesítése nem lehet tartós, sem egy idegen dynastia nem verhet benne gyökeret. E tekintetben Andrassy nézeteit jogosulatlan optimismusnak nevezte s minden követ megmozgatott, csakhogy Romániában felkelést szítson s ürügyet nyerjen az occupatióra. Úgyde Andrassy mindezekről igen jól volt informálva s nem hagyta magát törbe csalni. Pétervárra intézett jegyzékében kereken kifejezte, hogy a párisi szerződésben körülírt be nem avatkozási elvtől el nem tér, ha azonban Oroszország sértené meg ez elvet s a Pruton átkelne, úgy monarchiánk mindent megtenne, hogy újra visszaverje.

Sturdzával 1876. május 18-án tartott megbeszélésében is Andrassy félre nem érhetőleg jelezte egész álláspontját. „Ausztria-Magyarország helyzete Romániával szemben egyszerű. Nekünk — úgymond — a legnagyobb érdekünk Románia boldogulása, s nem gondolunk arra, hogy annectáljuk; hiszen otthon is elég nehézséggel küzdünk. De ép oly kevésbé tartunk a román szomszédától, mert nem kevésbé biztosak vagyunk erdélyi oláhaink felől, mint magok a magyarok felől; az a pár fészkelődő, kik a bukaresti vörösektől kapják utasításukat, nem okoz nekünk nyugtalanságot.“

„Ha a románok ugyanazzal az őszinteséggel, mint a melylyel Bratianu az ellenkezőt jelentette ki, kifejeznék készségüket a nyugati politikához való csatlakozásukra, akkor megtudnák, milyen becses lehet előttük a magyar barátság.“

Egyebekben megígérte Sturdzának Andrassy támogatását a pénzverés kérdésében, habár nem titkolta, hogy az a mód, a mint ez ügyet folyamatba tették, sértő volt a magas portára. Hangsúlyozta a határrendezés kérdésében a mindkét oldalról szükséges loyaltást, de megjegyezte, hogy a román biztosok, daczára annak, hogy bázisul a szövödei szerződés vétetett, más okmányokra mentek vissza s ezzel a szabályozás műve csak fennakadást szenved. Végül, a mi a consuli biráskodás megszüntetését illette, nem titkolta, hogy ez óhajnak két dolog áll útjában. Először a bizalom hiánya a román igazságszolgáltatással szemben, másodsor a zsidó-kérdés.

„A radicalisok üzelmei — fejezte be Andrassy — oki összefüggésben állanak a többi európai repubiánus mozgalmakkal.“

Hogy ez így van, arra a bizonyítékra hivatkozott, hogy nemrég is olasz emissáriusok kaptak megbízatást, hogy az aldunai lakosságot felbujtogassák. Türr tábornoknak volt köszönhető, hogy őket még idején feltartóztatta és hazaküldte.

E fejtegetésekben, mint Sturdza akkor jelentette, Andrássyval egyetértett minden magyar államférfi is. Mindnyájan meggyeztek abban, hogy Magyarországnak és Romániának szövetkezni kell Törökországgal, hogy a panszlavismusként gátat vessenek; hogy Romániára nézve, míg nem consolidálódik, a török souverainitás a legjobb védelem, s hogy végül Magyarországnak legkevésbé sem törekvése Romániát annectálni, de ezzel szemben Romániának le kell mondania Erdélyről.

Úgy Sturdzának, mint később Stratnak is határozott kijelentésére, hogy Romániának nincs szándéka Erdélyben propagandát indítani, Andrássy nem késett a maga részéről is a legelőzékenyebben tenni meg Bécsben a lépéseket, hogy a zsidó-kérdésből származó nehézségeket elsimítsa s útját egyengesse a consuláris szerződés megkötésének s Románia ama joga elismerésének, hogy önálló külföldi képviselőt tarthasson.

Míg tehát egyfelől senki sem lehetett alkalmasabb Andrássynál monarchiánk valódi érdekeit Romániával szemben a magyar belügyi kérdések szempontjából is érvényre juttatni, mint ezt már 1872-ben megmutatta a román katonai érmek felirata ügyében tett felszólalása, hol egyenesen az ő beavatkozásának volt köszönhető, „a románok fejedelme“ feliratnak „Románia fejedelmé“-vel való helyettesítése, másfelől érdekes megtudnunk a „szemtanú feljegyzéseiből“ azt is, hogy Andrássy kinevezése mekkora megelégedéssel fogadtatott magában Romániában is, hol tőle a két ország közti közeledésnek még bensőbbé tételét s Románia független államiságának leghathatósabb védelmét várták. Jellemző erre nézve az a beható tárgyalás, mely a román ügyek felett Andrássy és az 1873. jún. 12-én Bécsben hosszabb látogatás után volt Károly fejedelem közt kifejtett.

Károly fejedelem látogatásának célja ezúttal nem kisebb volt, mint Románia függetlensége proclamálásának hangulatot csinálni. Andrássyval való találkozását felhasználta arra, hogy legmelegebb köszönetét fejezze ki a román ügyek iránti érdeklődéséért a grófnak, a kit már ismert azon román hazafiak jellemzése után, a kik a párisi emigratio ideje alatt sorsában osztoztak.

A mi azonban a találkozás politikai eredményeit illette, Andrásy egyelőre tartózkodónak mutatkozott osztani a fejedelem vérmes reményeit, sőt kifejezte aggodalmát, hogy egy független Románia csak a levegőben függne, holott mai fennállását szerződések biztosítják. Vonatkozással pedig Károly fejedelem azon megjegyzésére, hogy a Romániában napról-napra erősödő irredentismus megtörésére egyetlen eszköz volna, ha a magyarországi románoknak ugyanazok a jogok biztosíthatnának, mint a horvátoknak, a közös külügyminister megnyugtatta a fejedelmet, hogy a magyarországi románok panaszai erősen túlzottak, s csak romániai testvéreik izgatásaira vezethetők vissza. Ő maga — úgymond — személyesen ismeri a románokat, barátja nekik s mint megelégedő, munkás népet becsüli.

„Botország — ismételte azután még egyszer Andrásy — azt hinni, hogy Ausztria-Magyarország annectálni vágya Romániát. Saját érdekeink ellen cselekednénk, ha szaporítnók elégedetlen románjaink számát s kiterjesztenők határainkat Oroszország felé.“ Erősen hangsúlyozta, hogy Ausztria-Magyarországnak őrizkednie kell magának újabb nehézségeket teremteni, mikor ép most menekült két régebbi bajától: az olasz- és a németkérdéstől. „E két kérdés megoldása óta — tette hozzá — az állam megszilárdult s annyiban az 1866-iki háború nem volt szerencsétlenség, a mennyiben a katonai vereség politikai megerősödéssé vezetett.“

A fejedelem áttért arra a kérdésre is, hogy a kereskedelmi szerződés megkötése Ausztria-Magyarországgal Romániára nézve politikailag is fontos, mivel ezzel állami önállóságát hangsúlyozná s általában sohasem járul hozzá, hogy Romániának valamely idegen állammal való megállapodása a porta jóváhagyására szoruljon. Végre közölte Andrásyval a Vaskapu szabályozására vonatkozó terveit s Oroszországot illetőleg kijelentette, hogy igyekezni fog ahhoz való viszonyait kedvezőké tenni, mert csak úgy őrizheti meg országa a két hatalmas szomszéd közt semlegességét.

Két évre rá, mikor a kereskedelmi szerződés Ausztria-Magyarország és Románia között a román kamrában lefolyt heves viták után végleg megkötetett, senki sem állított ki Andrásy fényes diadaláról ékesen szólóbb bizonyítványt, mint Cogolniceanu, mikor főlemlítette, hogy ezáltal Andrásy megnyitotta monarchiánk-

nak a Fekete tengerhez vezető utat s iparunknak és kereskedelmünknek öt millió vevő piacát szerzette meg, a mi fontosabb volt monarchiánkra, mint sok megnyert ütközet. De viszont e lépésnek Románia nemzetközi helyzetére messze kiható jelentőségét sem világította meg senki igazabban, mint maga Károly fejedelem, mikor 1875. jún. 30-án örömmel írta atyjának: „Ez a nemzetközi actio nagyjelentőségű, mivel Románia függetlenségének csiráját hordja magában.“ Rövid pár év megmutatta, hogy a fejedelem nem csalódott ebben a számításában.

—n—r.

* * *

Szájrról szájra. A magyarság szálló igéi, gyűjtötte és magyarázza Tóth Béla. Budapest, az Athenaeum r.-társulat kiadása. 1895. Ára kötve 3 frt.

E művel itt természetesen csak philosophiai szempontból foglalkozhatunk s annyiban, a mennyiben az irodalomban s köz- és magánéletünkben forgó általános érdekű szólamokat s a hazai s idegen eredetű citatumokat ismertetvén s magyarázván, bizonyos következtetéseket enged tennünk a közöttünk forgalomban levő idea-készletre vonatkozólag.

Kezdjük mindjárt a czímen. Maga a kitétel „Szálló igék“ a Büchmann-féle, hasonló tendenciájú munka czíme: „Geflügelte Worte“ után lón fordítva — igaz magyaros formában — de azért csak fordítás marad. Ha szerző eljárását e tekintetben gáncsoljuk, csak azért van, hogy az íróinknál divatozó eljárást jellemezzük. Kezdik ugyanis azon, hogy a német ideát vagy műszót többé-kevésbé betű szerint lefordítják, azután iparkodnak azt, annyira a mennyire, magyar kaptára ütni, a mi néha sikerül is, mint a jelen esetben — mert a *Szálló igék* szólam magyarsága kifogástalan s a jelzett dolgot is kifejezi — de a legtöbbször balul üt ki s csak irodalmunknak s eszmemenetünknek idegen pórázon való járását illusztrálja, sajnosan. Világos lesz ez egy példa által. Tegyük fel egy pillanatra, hogy csakugyan német ember agyában szülemlik meg először az eszme, hogy egybegyűjtse s magyarázza a hirlapokban, irodalomban és társalgásban forgó közkeletű, hazai és idegen eredetű közhelyeket, geniális írók rövid, velős mondatait stb. Az angol, a francia, az olasz az életrevaló eszmét felkapva, mindegyik a maga közönségének